

Anförande vid HCK:s kongress
i Göteborg den 1 juni 1985

Med reservation för
eventuella ändringar

Det ekonomiska läget har varit kärt i Sverige de senaste åren. Trots det har vi kunnat förbättra för de handikappade på flera punkter. Låt mig i korthet nämna dem:

- o riksfärdtjänsten har blivit permanent,
- o stödet till handikappidrotten och handikapporganisationerna har ökat,
- o för föräldrar med handikappade barn har den tid under vilken man får tillfällig föräldrapenning för vård av sjukt barn förlängts från 12 till 16 år,
- o bostadsanspassningsbidraget och bilstödet har förstärkts,
- o vi har gett besked om att de differentierade vårdavgifterna, som infördes av den borgerliga regeringen 1982, skall avskaffas,
- o den gamla omsorgslagen har ersatts med en ny, som på flera punkter innebär förbättringar för de psykiskt utvecklingsstörda,
- o ute i kommunerna pågår ett ofta intensivt utvecklingsarbete vad gäller hemtjänsten, hemsjukvården och bostädernas utformning för att göra det möjligt för

äldre och handikappade att bo i egen bostad. Samtidigt pågår verksamhet med nya och utvecklade former av institutionsboende för dem, som av olika skäl behöver mer kontinuerlig tillsyn och vård.

Jag har på olika sätt under min politikertid kunnat delta i, och följa arbetet med att förändra och förbättra de handikappades villkor. Som kommunikationsminister var jag med om de första stadierna till färdtjänsten och om kravet på handikappanpassning av de offentliga byggnaderna. Som utbildningsminister var jag med om den genomgripande förändringen av specialskolan och upprustningen av handikappundervisningen inom grundskolan. Som statsminister har jag varit med om att besluta om bl.a. de skärpta kraven på tillgänglighet och handikappanpassning inom byggandet, de ökade satsningarna att hjälpa de handikappade ut på arbetsmarknaden och, som sagt, nu senast den nya, förstärkta omsorgslagen. Och när jag ser tillbaka på vad som hänt sedan 60-talet, vågar jag nog säga att det skett en dramatisk förändring i de handikappades livsvillkor, och det inte bara rent materiellt; de handikappade har på ett helt annat sätt än förr fått plats och del i samhällsgemenskapen. Och ett resultat av det, är att de handikappade börjat höra till dem som sprider glans över det svenska namnet, en glans även vi andra kan sola oss i; jag syftar nu främst på de stora framgångar som svenska handikappidrottare nått i internationella sammanhang.

Det betyder självklart inte att allt är välbeställt i de här avseendena. De handikappade var den grupp som kom sist in i välfärden, och det betyder att vi fortfarande har luckor att fylla igen; sådant som är självklart för icke-handikappade kan alltså vara svåruppnåeligt för de handikappade. Inte minst är arbetsmarknadsläget idag mycket bekymmersamt för handikappgrupperna. I det avseendet delar de handikappade sina bekymmer med andra, icke-etablerade grupper på arbetsmarknaden, som t.ex. ungdomar eller äldre kvinnor utan tidigare yrkeserfarenhet. För när det kärvar på arbetsmarknaden, som det gjort i Sverige sedan 1970-talets slut, är det just de icke-etablerade grupperna som drabbas först, och hårdast.

Och även om det då är de förtroendevalda politikernas ansvar att sätta in stödåtgärder för dessa de värst utsatta grupperna, så ligger ändå det verkligt effektiva botemedlet i en politik, som allmänt stärker ekonomin och arbetsmarknaden, så att jobben räcker åt alla. Därför kan vi socialdemokrater aldrig godta en ekonomisk politik, som söker lösa övriga krisproblem, t.ex. ett för högt budgetunderskott eller en hög inflation, genom att pressa upp arbetslösheten. En sådan politik skulle vara förödande för alla icke-etablerade grupper på arbetsmarknaden, som t.ex. de handikappade; ty det är dessa grupper som främst drabbas av arbetslösheten, och det blir på deras bekostnad man löser ekonomins övriga problem.

Det finns en nyttig påminnelse för oss alla i detta. Nämligen att det visserligen finns grupper, som på det ena eller andra sättet kan behöva kompletterande politiska insatser som stöd och hjälp att hävda sina intressen, men att det i grunden ändå aldrig går att skilja ut den ena gruppens behov från den andra. Vi är alla medborgare i samhället, och det är detta samhälles allmänna uppbyggnad och utformning som bestämmer medborgarnas tillvaro. Därför handlar det egentligen inte om att driva handikappolitik, ungdomspolitik eller äldrepolitik - utan om att driva en politik för människor. En politik som är bra för alla, ingen nämnd och ingen glömd; en politik som, med Per Albin Hansons ord om folkhemmet, behandlar alla sina medborgare lika, utan att försöka lösa den enes problem på den andres bekostnad.

För det är ju så att gränserna mellan den enes och den andres särskilda problem och särskilda behov, kan vara rätt flytande. De handikappade kan behöva särskilda stödåtgärder på arbetsmarknaden, javisst - men det kan, om än i litet annan form, också ungdomar utan yrkeserfarenhet, lågutbildade äldre eller invandrare med dåliga kunskaper i svenska språket. De rörelsehindrade behöver hissar i bostadshusen, men det gör ju också pensionären med klent hjärta eller småbarnsföräldern som skall upp till fjärde våningen med en ettåring och två tunga matkassar.

Ordentligt utrymme på trottoarerna, bilfria gårdar och planfria korsningar underlättar för de synskadade att röra sig i trafiken, men det underlättar faktiskt för alla andra trafikanter också och gör trafiken säkrare, inte minst för barnen.

Vi människor har olika behov och förutsättningar, olika styrkor och olika svagheter. Därför kan det samhälle vi tillsammans lever i aldrig utformas efter några få gruppers särskilda krav; samhället måste utformas så att det passar alla. De handikappades behov måste påverka samhällsplaneringen lika mycket som de icke-handikappades; inte för att man skall ta särskilda hänsyn till de handikappade, utan helt enkelt därför att de är medborgare i samhället som alla andra, och därför ingår deras behov som en självklarhet i förutsättningarna för samhällsbyggandet.

Det synsättet gagnar också oss icke-handikappade. Dels, som sagt, därför att mycket av de handikappades behov sammanfaller med andra gruppers behov vad gäller samhällets utformning. Dels därför att vi eller våra anhöriga genom sjukdom eller olycka en dag själva kan komma att höra till gruppen handikappade. Och då vill vi naturligtvis att vårt vardagsliv, dvs vårt arbete, vårt boende, vårt umgänges- och fritidsliv, så långt som möjligt skall kunna fortsätta som förut. Vi vill inte att rent praktiska brister i samhällsplaneringen skall tvinga oss till inskränkningar och förändringar,

som handikappet i sig själv inte nödvändiggör. Att den som helt förlorat hörseln inte har någon möjlighet att njuta av konserter är en sak, men det finns inga skäl till att en fullt hörande rullstolsbunden skall tvingas avstå från sitt musikintresse av det rent praktiska skälet att det inte går att ta sig in med rullstol i konsertlokalen.

Som det här exemplet visar, avgör samhället i rätt stor utsträckning hur pass handikappande ett handikapp egentligen behöver vara. I en rätt planerad bostads- och stadsmiljö kan en rullstolsbunden person egentligen röra sig lika obehindrat som gående, medan hans rörelseförmåga blir avsevärt mycket lägre, om trottoarer och dörrar är för smala, kommunalhuset och biblioteket saknar hiss och det är höga trösklar mellan rummen i hans lägenhet. Tekniska hjälpmedel kan avsevärt minska de funktionshinder som följer av nedsatt rörlighet, dålig syn eller skadad talförmåga. Det är, menar jag, en självklarhet att bygga samhället så och utnyttja tekniken så att mänskliga handikapp blir så litet handikappande som möjligt - och detta måste vara grundattityden i det som jag alltså egentligen inte vill kalla handikappolitik.

Det handlar inte om välgörenhet, det handlar inte ens om att "kompensera" de handikappade. Utan det handlar om att låta deras krav och behov vara lika självklara för samhällsplaneringen som andra mera "etablerade" medborgares behov och intressen.

Det har skett en, kanske långsamtgående men över tiden fullt märkbar, förändring av attityderna i den här riktningen. För de handikappade har detta betytt en oerhörd ökning av den egna rörelsefriheten, och det i flera bemärkelser. Färdtjänsten, t.ex., har rent konkret ökat möjligheterna för många att förflytta sig, uträtta ärenden, göra resor. Den ökade handikappanpassningen av bostäder och bebyggelse har ökat de handikappades möjligheter till ett eget oberoende liv. Hörselslingor i konsert- och samlingslokaler, taltidningar, talböcker och text-TV har ökat många handikappades tillgång till kultur och information. Och inte minst lika viktigt är att allt detta skapat nya attityder, nytt självförtroende och ny självtillit hos många handikappade; den ödmjuka passivisering, som många handikappade förr tvingades till, håller på att försvinna och med den de inskränkningar i de personliga utvecklingsmöjligheterna som sådan passivitet alltid skapar.

Men hur har denna stora frihetsökning för de handikappade åstadkommit? Jo, den har åstadkommit därför att vi skattevägen betalat för färdtjänst och anpassningsbidrag, därför att vi infört regler om handikappanpassning i byggnormerna, därför att vi satsat pengar på utbildning för de handikappade osv. Med andra ord, den har åstadkommit med åtgärder, som på andra håll i dagens debatt kallas för hot mot friheten - åtgärder som i frihetens namn bör minskas!

•

Men på vilket sätt ökar den totala friheten i samhället av att färdtjänsten skärs ned? Visst kan det skapa utrymme för en mindre skattesänkning, men utslaget per skattebetalare är det inga större summor det handlar om. Överväger den marginella ökningen av privat konsumtion hos ofta redan välbeställda grupper verkligen den mycket påtagliga frihetsminskning som det innebär för en rörelsehindrad folkpensionär att inte längre kunna besöka sin dotter eller kunna uträtta ett ärende nere på stan?

Jag svarar nej på den frågan. Och jag menar att detta säger något om den frihetsdebatt, som idag förs på konservativt och nyliberalt håll. Man glömmer detta att samhället, och friheten, måste gälla för alla. Man diskuterar frihet, att definiera frihet, med utgångspunkt bara i en liten grupp medborgare - de starkas, de mest framgångsrikas - krav och behov. Vad det betyder av frihetsinskränkningar för andra grupper glömmar man bort.

Ett litet, men talande exempel. Flyget har infört - mot litet högre priser - extra bekväm service för affärsmän och andra som kan betala för sig. Private Executive Service, heter det ibland - och det framställs ofta i debatten som ett exempel på ökad valfrihet och mångfald i samhällslivet. Samtidigt kan vi bevittna hur ett politiskt parti föreslår nedskärningar i statsbidraget till färdtjänsten - för att bidra till finansieringen av skattesänkningar som främst gynnar höginkomsttagare. För de etablerade ökar man alltså

friheten till extra service och komfort i resandet. Det är självklart inget ont i det - men det står i skärande kontrast till det samtidiga förslaget att för de, ofta lågavlönade, handikappade ta bort själva möjligheten till förflyttning!

Men man kan inte dela upp friheten i samhället så att man ger obegränsade mängder till de allra starkaste och nästan ingenting till dem som har svårast att själva hävda sina intressen. Friheten i dess olika skiftningar - valfrihet, rörelsefrihet, frihet till personlig utveckling - måste tillkomma alla. Det betyder, ofrånkomligt, vissa inskränkningar i de privilegier de allra starkaste annars kunde ha skaffat sig. Men det uppvägs åtskilliga gånger om av den frihetsökning alla de andra grupperna får!

Frihetsdebatten hör i hop med debatten om välfärdsamhället. "Sverige lider av välfärdssjuka", fnyser man på nyliberalt håll och rekommenderar en kraftig rensning i det sociala trygghetssystemet för att återställa personlig initiativkraft och personligt ansvarstagande.

De här angreppen från konservativa grupper på välfärdsstaten som passiviserande och utvecklingshämmande, är på intet sätt nya. Det litet märkliga med dem är att de ofta uttalas av personer som själva alltid åtnjuter det trygga ekonomiska välstånd som god lön och egen förmögenhet ger och som inte har en tanke på att avstå från dessa förmåner - tvärtom kräver man ofta att få öka sitt eget välstånd genom sänkt skatt o.dyl.

Människor som själva upplevt vad ekonomisk knapphet betyder, brukar däremot aldrig tala om välfärdens förfärliga inverkan på deras personliga utveckling. Tvärtom, de brukar kräva just åtgärder som ökar den sociala tryggheten och välfärden. Därför att de vet, av egen erfarenhet, att ekonomisk knapphet och social otrygghet hämmar den personliga växten och den egna självtilliten; den som hela tiden måste ängslas för maten nästa dag har inte råd att ta några chanser. Det är inte den sociala välfärden som kväver den personliga utvecklingen; det är den sociala nöden!

Den rörelsehindrade mannen som bor i egen lägenhet, den synskadade flickan som läser på universitetet och den CP-skadade kvinnan som förflyttar sig i egen handikappbil, har alla tack vare välfärdsstaten ett liv som är rikare, friare och aktivare än vad tidigare generationers s.k. lytta kunde drömma om!

En konstruktiv handikappolitik som inte enbart satsar på god vård och ekonomisk trygghet, utan därutöver insatser för att frigöra deras möjligheter att förverkliga ett liv enligt egna önskningsar, är ett av de främsta exemplen på en politik för att öka friheten i samhället, människornas frihet.

Den svenska välfärdspolitikerna är generell, dvs den bygger på principen att förmåner som utbildning, sjukvård etc skall utgå lika för alla. I dag höjs

röster för att överge den principen och att i stället koncentrera samhällets insatser på de mest behövande grupperna. På det sättet skulle man kunna hjälpa dem betydligt bättre; de andra, de icke-behovande, skulle utmärkt väl klara sig själva tack vare de lägre skatter som skulle bli följden av en sådan här selektiv välfärdspolitik.

Det här är ett lika falskt som farligt resonemang. För det betyder att man utformar det så att säga egentliga samhället bara efter de starkas, de icke-handikappades, de icke-behovandes, förutsättningar. Man definierar samhället som de starka; de övriga blir en sidoordnad grupp, som man i humanitetens och människokärlekens namn visserligen skall hjälpa till ett anständigt liv, men vars önsknings och behov aldrig på allvar tillåts påverka samhällsritningarna. Man delar upp medborgarna i givare och mottagare, där mottagarna hamnar i underordnad ställning och där givarna bestämmer villkoren - eftersom det är de som betalar.

Erfarenheterna från länder där man har den här typen av selektiv välfärdsolitik, dvs skattefinansierade samhällstjänster bara för de mest behövande, visar att de oftast leder till en kraftig urholkning av samhällstjänsternas kvalitet. För alla de icke-behovande, de som med sina skatter skall betala för dessa tjänster, brukar inte vara så roade av att avstå pengar till sådant som de själva ändå inte har någon

nytta av. Det är först när alla har glädje av samhällets tjänster, som alla också har intresse av att dessa tjänster håller god kvalitet - så att den finns där den dag man själv behöver den. Det är med andra ord ytterst osäkert om "koncentration" på de mest utsatta grupperna verkligen innebär något stöd för dessa grupper. Men även om man med en sådan politik skulle kunna klara att hålla den rent materiella standarden uppe, skulle välfärden för dessa de behövande grupperna ändå naggas i kanten.

Ty välfärd handlar inte bara om materiellt stöd, även om materiell trygghet självklart är mycket viktigt. Välfärd handlar också om mer svårämbara ting, som självrespekt och integritet, känslan av att fylla en funktion i samhället och ingå i samhällsgemenskapen på lika villkor som alla andra.

Självrespekt och likaberättigande behöver inte bli lidande av att man för sina dagliga funktioner eller för sin ekonomiska trygghet är beroende av visst stöd utifrån. Det beror på hur detta stöd ges. Det är en väldig skillnad på att få det som en rättighet, i egenskap av medborgare, och att få det som en nådegåva, i egenskap av "annorlunda".

Det finns ledamöter i regeringen, som ännu idag kan erinra sig hur plågsamt det var att i den gamla tidens läroverk ropas upp inför hela klassen som "avgiftsbefriad" - och med det framställd som en som gick

där litet grand på nåder. Avgiftsbefrielsen för de mindre bemedlades barn var naturligtvis vackert tänkt. I verkligheten kom den ofta att fungera som en nedklassning.

Den unga arbetarrörelsen visste, av egen bitter erfarenhet, hur förödande det är för självkänsla och personlig utveckling att ständigt känna sig i beroendeställning och underläge. Deras första generationer led inte bara av materiell fattigdom. De led också av att ständigt ses över axeln och betraktas som mindre värd; att inte kunna påverka sina egna livsvillkor utan vara utlämnad till andras beslut; att med mössan i handen bocka och be för minsta hjälp, den dag man själv inte klarade att hålla nöden från dörren, och att då utsättas för misstänksamma kontroller och förhör av myndigheterna som skulle pröva om man var värdig att få någon hjälp.

Därför krävde man mer än bara bättre löner och större materiell trygghet. "Människovärdet vi fordra tillbaka" sjöng man - och menade rätten att själv få vara med och bestämma i samhället, att respekteras för sina arbetsinsatser och att räknas för likvärdig med alla andra i samhället. De kraven bestämde utformningen av välfärdspolitiken; vissa tjänster, sådana som alla behövde för ett gott, tryggt och utvecklande liv, som utbildning, vård, pension och rimlig bostadsstandard, skulle medborgarna genom samhället

garantera varandra - inte som en nådegåva, utan som en medborgerlig rättighet.

Det betyder självfallet inte att alla skall få exakt lika mycket i exakt samma utformning av samhällstjänsterna. Det betyder snarare att alla skall få så mycket, som just han eller hon med hänsyn till de egna särskilda förutsättningarna behöver för att själv kunna skapa sig ett gott liv. Somliga kan behöva mer undervisning än andra för att lära sig att läsa och skriva; då skall de också få det. Somliga kan behöva särskilda anordningar på arbetsplatsen för att kunna utföra de nödvändiga handgreppen; då skall de också få det. Själva måttet av hjälp kan variera - det är rättigheten som är densamma.

Alla barn skall således ha samma rätt till förskola och skolutbildning - men om denna "samma rätt" skall bli verklighet måste vi naturligtvis satsa mer på de barn som av olika skäl möter speciella hinder i förskola och skola.

En elevplats i specialskolan, dvs den särskilda formen för synskadade respektive hörselskadade barn, kostar i genomsnitt 245 000 kronor per år mot ca 28 300 kronor för en icke-handikappad elev i grundskolan. Och den ena kostnaden är lika självklar för samhället att ta som den

andra, för i båda fallen handlar det ju om kostnaden för att ge barnet rätten till grundläggande kunskaper, till social utveckling och stimulans.

Dessa samhällstjänster, dessa rättigheter, skall finnas där för medborgaren den dag han själv behöver dem. Det måste med andra ord finnas en samhällelig organisation som garanterar leveransen av dessa tjänster; den enskilde skall inte vara beroende av välviljan hos enskilda människor för att alls få dem.

Visst behöver vi mänskligt engagemang och mänsklig värme i vård- och omsorgsarbetet, både hos de samhällsanställda som gör jobbet och av människor som engagerar sig vid sidan om de offentliga organen. Vi har från socialdemokratins sida alls ingen önskan att motsätta oss frivilliginsatser inom t.ex. handikappomsorgen; vi tycker det är självklart att medborgarna tar ansvar för samhällsarbetet inte bara genom att betala skatt utan också genom personligt engagemang i själva sakfrågorna. I vår egen historia, i vår folkrörelsetradition, ligger mycket tydligt detta drag av personligt engagemang och personligt ansvar för gemensamma angelägenheterna.

Men detta frivilliga engagemang kan inte ersätta samhällets tjänster. Man kan inte organisera vården och omsorgen med utgångspunkt i de eventuella givarnas önskan att få engagera sig och ta ansvar. Organisationen måste ta sin utgångspunkt i mottagarnas behov.

Mottagarna av tjänsterna måste veta att tjänsten finns där när de frågar efter dem - inte när någon annan känner sig villig att komma med dem. Det är därför välgörenhet aldrig kan ersätta samhällstjänsterna, som det faktiskt hävdas i debatten.

Det känns på ett sätt litet märkligt att behöva stå och säga detta, i år, 1985. Det är en debatt man trodde vara avslutad vid det här laget. Men på samma gång som vi haft en dramatisk förändring av de handikappades villkor sedan 60-talet, har det skett en lika märklig förändring i debatten om hur dessa förbättringar skall upprätthållas i framtiden.

I dagens debatt är tankarna på en mer selektiv välfärdspolitik starka. I dagens debatt hörs ropen på att riva upp den offentliga sektorn och ersätta den med privata, lönsamhetsbaserade, alternativ. I dagens debatt finns därför åtskilliga konkreta förslag som, om de genomfördes, skulle innebära påtagliga försämringar för de handikappade. De moderata förslagen till nedskärningar i de offentliga utgifterna betyder bl.a. att statsbidraget till färdtjänsten tas bort. Enbart här i Göteborg skulle det betyda att mer än en tredjedel av de 23.500 personer som idag får färdtjänst skulle förlora den. I Jämtland skulle mer än 1.000 av de 4.300 som idag får färdtjänst bli utan i fortsättningen. För de psykiskt handikappades del betyder

moderaternas förslag att bidragen till särskolorna skulle dras in liksom statsbidragen till vissa vård- och boendeformer. Eftersom moderaterna dessutom diskuterar att sätta stopp för alla kommunalskatteökningar, förefaller det inte troligt att kommunerna kan ersätta de bortfallna statsbidragen med egna medel. Det kommer att bli direkta nedskärningar och försämringar.

För oss socialdemokrater är en sådan politik lika omöjlig som orimlig. Den ekonomiska politiken måste även fortsättningsvis vara stram, men moderaternas nedskärningar har egentligen ingenting med hushållningsbehovet att göra; de blir nödvändiga endast och allenast för att finansiera de skattesänkningar för främst höginkomsttagare och förmögenhetsägare, som moderaterna vill genomföra.

Socialdemokratin har under de här tre åren i regeringsställning drivit en stram ekonomisk linje utan att det fått gå ut över centrala välfärds mål; samma linje avser vi att driva i fortsättningen. Vi säger nej till en selektiv, behovsprövad välfärds politik, som delar in medborgarna i givare och mottagare och gör mottagarna beroende av givarnas välvilja. Vi säger nej till en nedrustning av den offentliga sektorn till förmån för privata, kommersiella alternativ. De handikappades, de äldres, de sjukas behov, kan aldrig lösas av affärsmän på jakt efter nya, lönsamma

områden att placera sina pengar på. Behoven av vård och omsorg kan bara mötas genom en organisation som tar sin utgångspunkt i just behoven, inte i lönsamheten, en organisation som kontrolleras av medborgarna själva, inte av vinstintressena hos de aktieägare som satsat pengarna - dvs bara genom en stark, samhällelig sektor.

Det kan finnas en del att förändra och förbättra inom den offentliga sektorn. Inte minst är det då viktigt att lyssna på dem som använder sig av den offentliga sektorns tjänster, medborgarna, brukarna. Men det avgörande och viktiga är att låta dessa förändringar ske just inom den offentliga sektorn - ty det är bara så vi kan bevara det som är grundläggande för all välfärdspolitik, nämligen att den som bemöter människorna på lika villkor, att den fördelar tjänsterna efter behov och att den ger människorna möjlighet att påverka dem enbart i kraft av att de är medborgare. Oberoende av vilka ekonomiska resurser de besitter!